

Regional Næringsstrategi for Hardanger

Desember 2014

Innleiing

Du sit no med Hardanger Næringsråd sine innspel til ei positiv og samla, vidare utvikling av næringslivet i Hardanger i hendene – *Regional Næringsstrategi for Hardanger*.

Signala undervegs i dette arbeidet har vore tydelege på at *Regional Næringsstrategi for Hardanger* skal vere eit kortfatta og konkret dokument, det skal vere handlingsretta og ha eit tematisk fokus – sidan næringa ikkje ser kommunegrenser.

Føremålet med *Regional Næringsstrategi for Hardanger* er å bidra til ein god og dekkjande prosess i forkant av *Regional Utviklingsplan for Indre Hordaland*, og sikre at næringa og kommunane vert høyrde. Ein felles, tydeleg næringsstrategi kan vidare skape eit større regionalt engasjement og styrkje utviklingspotensialet innan dei ulike næringane. Næringsstrategien vil setje fokus på utfordringar i regionen, og leggje grunnlaget for eit enda sterkare næringsliv i framtida. Ein ynskjer òg å sjå ei utjamning av ressurstilførsla til indre strok i forhold til kystområde i Hordaland.

Næringsstrategien sitt geografiske verkeområde er dei sju Hardangerkommunane. *Regional Næringsstrategi for Hardanger* gjeld for perioden **2015 – 2022, i 8 år**. Revidering skjer etter 5 år.

Hardanger Næringsråd har motteke kr. 100 000 i støtte frå Regionalt Næringsfond Hardanger og kr. 160 000 frå Hordaland fylkeskommune (HNN-programmet) til strategiarbeidet, og takkar for stønaden.

Vi vonar at *Regional Næringsstrategi for Hardanger* skal verte eit nyttig verktøy for utviklinga i Hardanger, både for verksemdene, for kommunane og nytt og eksisterande næringsliv. Vi har stilt spørsmåla: «Korleis kan vi gjere oss attraktive for nye verksemdar? Kva for utviklingspotensial og mogelegheiter ser næringa sjølv? Kva vil vi? Kva kan vi få til saman?»

Hardanger ligg på 55. plass i Nærings-NM. Om vi står saman i regionen vår og er tydelege på kva vi ynskjer å få til, internt og ute, har vi tru på at framtida vert fruktbar for næringslivet i Hardanger.

Odda, 15. desember 2014

Torleiv Ljones
Styreleiar, Hardanger Næringsråd

Liv Eirill Evensen
Prosjektleiar, Næringshagen i Odda

Bakgrunn

Initiativet til ein Regional Næringsstrategi for Hardanger kom frå Hardanger Næringsråd i 2012. Ein såg behovet for «ein regional næringsplan», som det då vart kalla, for å samle næringa og sjå på kva en kunne få til saman.

I juni 2013 kom det fyrste vedtaket som gjaldt næringsstrategien i Hardangerrådet : *«Hardanger Næringsråd skal leggje fram eit framlegg til plan.»*

Eit nytt vedtak kom i mars 2014 knytt til prosjektskisse, innhald og finansiering.

Under drøfting med Hordaland fylkeskommune i januar 2014 kom partane fram til at dokumentet skal heite «Regional Næringsstrategi for Hardanger».

Næringsstrategien vil gje innspel vidare til Utviklingsplan for Indre Hordaland saman med Regional Bustadstrategi og andre sentrale dokument.

Det vart oppretta ei styringsgruppe med representantar frå Hardanger næringsråd, næringa, Hordaland fylkeskommune og Hardangerrådet:

- * Heidi Bjønnes Larsen, repr. Hordaland fylkeskommune, Næringsavdelinga
- * Torleiv Ljones, repr. Hardanger Næringsråd
- * Ranveig Capjon, repr. Hardanger Næringsråd
- * Jon Olav Heggseth, repr. næringa
- * Sjur Ove Svartveit, repr. næringa
- * Leiv Vambheim, Hardangerrådet, repr. kommunane.

Prosjektleiing har vore leigd inn frå Næringshagen i Odda.

Hardanger er ein region med eit breitt og variert næringsliv. «Hardanger har mellom anna framtidsorientert industri, pulserande kulturliv, spennande reiseliv, spisskompetanse i fruktnæring.» (Regionalt Næringsfond Hardanger.)

Hordaland fylkeskommune, innsatsområde næring 2014:

- Energi
- Maritime næringar
- Marin sektor
- Reiseliv
- Landbruk
- Medie- og kulturbasert næringsliv

Tematisk oppdeling, Hardanger Næringsråd, Regional Næringsstrategi:

- Industri
- Energi
- Reiseliv og kultur
- Handel, kontor og servicenæring
- Marin og maritim næring
- Landbruk og skogbruk
- Entreprenørar, bygg og anlegg

Regjeringa sine fem satsings-
næringar:

1. Energinæringa
2. Miljøteknologi
3. Maritime næringar
4. Marine næringar
5. Reiseliv – regjeringa sin strategi
– Destinasjon Noreg

Gjennom 2014 har vi arbeidd intensivt med å hente inn innspel til næringsstrategien.

- Vi har gjennomført møte med kvar kommune med gjennomgang av planstatus, status for næringsareal, særskilte styrkar og utfordringar i den einskilde kommune – med meir.
- Vi har også teke kontakt med sentrale nabokommunar, Etne, Kvinnherad og Voss, for å sjå korleis naboane våre ser på oss, og om dei har innspel og forslag til samarbeid.
- Vi har invitert næringa til temasamlingar med tematisk gjennomgang av dei ulike næringane, henta inn innspel og lagt til rette for drøfting av sentrale problemstillingar: utfordringar, mogelegheiter og ressursar i regionen.

Hovudmål ved Regional Næringsstrategi for Hardanger:

- Ei positiv folketalsutvikling i Hardanger.
- Eit sterkt og konkurransedyktig næringsliv som gjev synergjar og hentar ut det fulle potensialet sitt.
- Regional Næringsstrategi for Hardanger vil bidra til å motverke den asymmetriske utviklinga vi kan sjå mellom kystkommunane og dei indre stroka i Hordaland.

Hovudstrategiar ved Regional Næringsstrategi for Hardanger:

- Vidareutvikle styrkar i næringslivet.
- Ta tak i utfordringar det er mogeleg å gjere noko med.

Industri – positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- Industriklyngeutvikling innan SUBSEA.
- Gode framtidsutsikter for smelteverksindustrien.
- God utnytting av vasskrafta i fleire ledd.
- Eksportverdien frå distrikta til byane er enorm og bør synleggjerast.
- Utanlandske eigarar investerer i Noreg når rammene er føreseielege. Utryggleiken må ikkje verte for stor.
 - Vår føremon ligg her:
 - Tilgang på kraft til føreseielege prisar.
 - Utdanningsløpet i Noreg.
 - Politisk stabilitet – Noreg vert oppfatta som stabilt.
- Stabil arbeidsstokk med høg kompetanse.
- Lågpressområde – dette er ein fordel for konkurransedyktig industri. Rimelege hus, kort veg til jobb.
- «Sentral» plassering aust – vest.
- Kort pendlaravstand, bedrifter hentar inn tilsette frå ei rekkje kommunar.

Industri – utfordringar og ynske

- Rekrutteringsbehov og -utfordringar.
 - Fokus på jobb nummer to (for partnar til industriarbeidaren) innan skule, sjukehus, Nav, privat næringsliv med vidare.
 - Familien til den tilsette skal også trivast i miljøet, og borna på den lokale skulen.
 - Behalde attraktive tilsette, lekkasje t.d. til oljeindustrien.
- Kapitaltilgang for bedrifter i vekst.
- Infrastruktur og samferdsle. Lite effektive vegar, farleg/utrygg ferdsel, lite positivt å sjå av utvikling/planar.
 - Traséval og utbetringar.
- Klimautfordringane. Kva skal til for å møte desse?
 - Omlegging av produksjonen for å redusere CO²-utslipp er ekstremt kostbart.
 - Behov for forskning og gjennomføring.
 - Ynske om statleg hjelp økonomisk for å nå klimamåla.
 - Ein er avhengig av ressursar frå ENOVA og Innovasjon Noreg – støtte til utvikling.
- Sentrumsutvikling.
- Hardanger vert attraktivt ved tilgang på kompetansearbeidsplassar.
- Ynske om betre marknadsføring og ei samla synleggjering av regionen.
- Det er behov for ein meir resultatorientert diskusjon i det offentlege rom. Mindre symbolpolitikk.
- Det er behov for større forståing for industrien sine produkt. Desse kan ikkje erstattast.
- For å halde på produksjonen i Noreg må vi verte meir og meir dyktige – ta dei vanskelege oppgåvene sjølv.
- Om industrien ikkje får tilgang til gode rammeavtalar for straum, går ikkje kabalen opp.
- Ein sterk og målretta skule er ein føresetnad for at Hardanger skal lukkast. Yrkesopplæring tilpassa behov i næringslivet er viktig.
- Fokus på målbare resultat i utviklingsarbeid.
- Industri er ein av grunnpilarane i Hardanger. Industriarbeidsplassar er m.a. med på å oppretthalde landbruket. Hardanger må tørre å seie at vi også «er» industri. Vi må vise kva vi vil få til.
- For å arbeide for rammevilkåra for industrien bør det knytast band mellom dei fire smelteverka i området.
- Industriklyngjeutvikling.
- Fleire TAF-linjer på vidaregåande skule (Teknisk Allmennfagleg linje).

Energi - positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- Vasskraft står tilnærma åleine i energinæringa i Hardanger. Det er store utbyggingsmogelegheiter mange stader.
- Småkraftdrift kan bidra til å oppretthalde busetnad og tradisjonelt landbruk.
- Kraftprosjekt gjev verdiskaping for kommunar og regionalt næringsliv.
- Vasskraft er grøn, fornybar energi. Dette er det lett å gløyme i utbyggingsdebatten.
- I Hardanger finst politikarar, kommunetilsette og grunneigarar som vil og viser at dei vil – dette er ein klar føresetnad for å få til utbygging.
- Utbyggingsprosjekt er med på å understø EU/EØS-pålegg om at medlemslanda skal auke andelen sin av fornybar energiproduksjon.
- Dei lokale selskapa som kommunane eig er viktige kompetansearbeidsplassar, og gjennom overskot gjev dei gode tilskot til offentleg velferd.

Energi - utfordringar og ynske

- Utbyggingssøknader må finregnast – går prosjektet verkeleg i pluss? Utryggleik hydrologi / investeringar.
- Når investere, og kor mykje? Utryggleik knytt til konsesjonssøknader og handsamingstid.
- Konsesjonshandsaming tek lang tid. Om det tek 4-5 år å få svar, vert dette ein for krevjande prosess for mange utbyggerar.
- Dei «trygge» søknadene går fortare gjennom, medan dei som er knytt opp mot verna vassdrag eller sideelvar til desse pluss randsoner vert nedprioriterte.
- Grøne sertifikat, ei støtteordning for utbygging av fornybar energi: fører til prioritering av enkle prosjekt som raskt kan realiserast? Men er det dei rette prosjekta som vert prioriterte?
- Tala syner at NVE har vorte strengare i konsesjonshandsaminga – etter forholda ser vi fleire avslag enn tidlegare.
- Det er problematisk at ein klage på ein løyvd konsesjon får full handsaming i systemet inkludert høyring – sjølv om det ikkje kjem fram nye moment i klagen.
- Nettkapasitet mot overliggjande nett. Det er viktig å investere i nytt nett, slik at prosjekt kan verte realiserte til gode for lokale aktørar. Småkraft ut på nett.
- Jo større aktør ein står ovanfor, desto vanskelegere å få tilknytning til nett.
- Det er i dag store verneområde i regionen. Dei områda som ikkje er omfatta av vern bør kunne vurderast for utbygging.
- Eigarar treng handlingsrom og større leveringstryggleik over tid.
- Framtidige endringar i energiforsyninga i Noreg vil kunne føre med seg kostnadseffektivisering og færre tilsette. Det vil kome krav om betre leveringskvalitet til lågare pris.
- Undersøkje moglegheitene for pumpekraftverk.
- Framtida er energifleksibel med kommunikasjon mellom kunde og kraftleverandør. Omstilling må til om en ikkje skal verte akterutseilt på løysingar.
- Innføring av AMS, Avansert Måle- og Styringssystem hos kundane er på gang. Her vil det kome ein kostnad for kvar husstand.
- Ny vurdering av verna vassdrag og randsoner av verneområde. Kan utbyggingar gjerast utan å skada verneinteressar?
- Behalde og foredle straumen i Hardanger som ein regional ressurs.

Reiseliv- og kulturnæringar - positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- Kunstnarbustader i Hardanger er eit pre.
- Hardanger – Berlin-satsinga er positiv for kunstnarar i Hardanger.
- Vi har eit stort og rikt festivalliv med nasjonale kvalitetar og ambisjonar.
- Vi er profesjonelle på kurs- og konferansefronten (hotellfasilitetar og kjøken).
- Hardanger er inspirerende som motiv, både før og no.
- Mange kjente kunstnarar frå Hardanger, desse er gode ambassadørar.
- Mange gode, kommunale kulturskular.
- Mange film- og TV-innspelningar i Hardanger skapar blest.
 - Film Location Hardanger
- Merkevaren «Hardanger» er sterk og samlande. Naturen og kulturlandskapet er det turistane helst vil sjå. Namnet Hardanger er eit kvalitetsstempel for tilbod innan kultur og reiseliv.
- Vi har 1200 reiselivsårsverk i Hardanger. Næringa genererer over ein milliard kroner kvart år.
- Vi har eit sterkt organisasjonsliv. Dugnadsanden lever framleis!
- Industrihistoria i Hardanger. Industribyane gjev ein ekstra dimensjon til Hardanger som reiselivsprodukt. Hardanger er knytt opp mot det internasjonale reiselivsnettverket ERIH (European Routes of Industrial Heritage) gjennom Tyssedal.

Reiseliv- og kulturnæringar - utfordringar og ynske

- Turistkontora må få ei avklaring – korleis skal arbeidet organiserast? Interkommunalt selskap? Turistkontora vert «ein kasteball».
- Hardangerfjorden kan vere det naturlege samarbeidsområdet innan reiseliv.
- Tilskot frå fylkeskommunen til viktige kulturinstitusjonar kan ikkje vere avgrensa til tre år, her må det til eit føreseieleg, langsiktig utviklingsarbeid.
- Interkommunal kulturskule – med ulike avdelingar?
- Betre organisering av det samla festivallivet vil gi meir pengar ut.
- Vi ser eit stort tap av gjestedøger, reisande frå Tyskland og Nederland.
- Enorme svingingar i dekningsgrad på hotella gjennom året, frå 5 000 overnattingsdøger i januar til 50 000 i høysesongen. Det er ei stor utfordring å oppretthalde hotella. Kurs- og konferanseverksemda og graden av yrkestrafikk spelar også inn.
- Festivallivet og kulturarrangørar bør tidleg informere reiselivsnettverk og -operatørar om dato og hovudinnhald for festivalar.
- Kunnskapsnivået om ulike besøksstader i Hardanger er generelt låg, her kan styrka marknadsføring gje store utslag.
- Handelsnæringa bør ha fokus på service og opningstider for å møte turistane sine behov.
- Det er viktig å få gjennomslag i støtteapparatet for at kultur er næring.
- Kulturentreprenørar treng rettleiing og nettverk, lik andre entreprenørar.
- Vi må sjå på samanhengen mellom reiseliv, kultur og anna næring, synergjar og symbiose.
- Vi må synleggjere verdien av eit aktivt landbruk som tek vare på kulturlandskapet med reiseliv (t.d. hytteutleige) og opplevingar som attåtnæring.
- Behov for sentrumsnære oppstillingsplassar for busar.
- Utvikla eit opplevingsbasert tilbod innan reiselivet. Folgefonna gjev eit godt grunnlag for dette.

Handel, kontor og service - positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- I Hardanger finn vi verksemder innan handel med ein lang historikk og god vekstevne.
- Ledige kontorbygg finst i alle kommunar.
- Regionssentra er godt utstyrte med serviceverksemder, noko som gjev god grobotn for vekst.
- Store hyttefelt ligg i Hardanger – mange kundar og kjøpegrupper.
- Fritidssegmentet er stort.

Handel, kontor og service – utfordringar og ynske

- Eit levedyktig lokalsamfunn er avhengig av eit minimum av offentlege og private servicefunksjonar.
- Ynske om fleire statlege (kontor-)arbeidsplassar i regionen.
- Logistikk og transport er utfordrande – lite effektive vegar.
- Handelslekkasje til større byar og senter, handelslekkasje til butikkar på internett – tilbudet må verte betre i tettstadene.
- Næringa manglar eit felles marknadsføringsorgan. Fleire bør bruke internett til marknadsføring, nettverk og kundekontakt.
- Vi må utvikle næringshagar og kontorfellesskap som stimulerer nyetablering.
- Høghastigheits breiband er ein føresetnad for mange bedrifter.
- Offentlege innkjøpsreglar kan vere ei hindring.

Marin og maritim næring - positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- Vi har sett ei stor utvikling og massiv forskning på miljø og berekraft innanfor marin næring dei siste 20 åra.
 - Utvikla merdar som er rømmingssikre og som lettar handsaming mot lakselus.
 - Landbaserte opptaksanlegg
 - Termolizer – varmehandsaming
 - Leppefisk
 - Utsetjing av post-smolt (500 g - 1 kg) gjev kortare opphald i sjø og mindre fare for rømming.
- Mogelegheiter for å fokusere på miljøretta næringsverksemd – køyre «ei grøn line» i Hardanger.
- Hardanger har eit gunstig klima og gode djupleik-/straumtilhøve for vidare utvikling av marin næring.
- Eigenutvikla batteriferje – Fjellstrand. Mogelegheiter for vidareutvikling.
- Marin og maritim næring sysselset mange, og gjev stor verdiskaping i ytre delar av Hardanger.
- Samarbeid eksisterer mellom marin og maritim næring. (Båtar, tenester, utstyr m.m. vert leverte frå maritime til marine bedrifter.)
- Marknad utanfor regionen, langs heile kysten mot Nordland, for enkelte aktørar innanfor maritim næring.

Marin og maritim næring – utfordringar og ynske

- Det er eit ynske at folk med idear kjem til bedrifta og drøftar desse ideane.
- Drifta i maritim næring er mykje basert på førespurnad og «kortsiktigheit» – korleis få tid og kapasitet til:
 - Effektiv marknadsføring og kontakt mot omverda,
 - Strategisk, langsiktig utviklingsarbeid,
 - Eigenutvikling av produkt?
- Internasjonaliseringa er ei utfordring.
- Det er dyrt å drive mekanisk industri i Noreg. Delar av produksjonen må ofte gjerast utanlands.
- Det er utfordrande å få tak i stabil og kvalifisert arbeidskraft. For mange bedrifter har konkurransen mot oljeretta næringar med høge lønningar vore vanskeleg.
- Ein ser mykje bruk av utanlandsk arbeidskraft i høgsesong.
- Låg oljepris er kritisk for underleverandørar.
- Konjunkturavhengig drift – og alle produsentane har det travelt samtidig.
- Marknaden i nærområdet er avgrensa.
- Godstransport er ei utfordring. Det er ikkje etablert fungerande godsruiter, og leveranse til rett tid er ikkje trygt nok.
- Vidare utvikling i marin næring må skje på ein berekraftig måte, men må utnytte den konkurransefordelen dei gode tilhøva Hardangerfjorden har for oppdrettsnæringa.
- Sonestruktur – Mattilsynet tildeler soner. Brakkleggingstid er viktig. Dette er det vanskeleg å handheve.
- Det er vanskelegare å tilpasse seg sonestrukturen for små aktørar, her må ein samarbeide med større aktørar.
- Vi må ikkje få eit offentleg regelverk som gjer det umogeleg å overleve som eit lokalt, mindre oppdrettsselskap.
- Tradisjonelt fiskeri – korleis ta omsyn til dette? Ulike interessentar nyttar fjorden, og dei er i konkurranse med kvarandre. Fiske (i vassdrag) er eit unikt reiselivsprodukt.
- Ynske om vidareforedling av fisk ved fiskeslakteriet i Strandebarm.

Landbruk og skogbruk - positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- DyrkSmart har gjort eit stort kartleggings- og mobiliseringsarbeid for fruktdyrkarane i regionen.
 - Fruktklienten er utvikla, software som dei tre fruktlagera i Ullensvang er kopla på. Dette gjev oversikt og system.
 - Avtalar om jordleige er utvikla og tekne i bruk (fruktdyrking). Langtidsleige på 25 år. Malen ligg på nett.
- Innovasjon Noreg har bidrege sterkt innan fruktnæringa.
- Det er ingen kvoter på fruktdyrking.
- Marknaden for norsk frukt er bra. 6-pakningar med eple forsvinn raskt frå butikkhyllene.
- Ny salsrekord for frukt sommaren 2014, god kvalitet (godt ver). Når frukta er haldbar går svinnporsenten ned for butikkane óg.
- Hjeltnes Vidaregåande Skule er ein ressurs.
- Norsk Fruktrådgeving Hardanger er ein ressurs.
- Bioforsk er ein ressurs.
- Samdriftfjøs og god mjølkeproduksjon fleire stader.
- Sauehald utnyttar beiteressursane.
- Landbruk og dyrehald held kulturlandskapet ved like – viktig for reiselivet.
- Vestnorsk kulturgran held god kvalitet, god styrke, har lite kvist og fine lengdefibrar. Ein haustar i dag av plantasjane frå 50-60-talet. Vi finn spesielt gode veksttilhøve i regionen vår (Ullensvang, Granvin og Ulvik er særskilt framheva).
- Nærleik til marknaden og til leverandørar i skogbruket er sær positivt.
- Berekraftig drift: tilveksten av skog ligg på 2,5 gonger uttaket.
- Skog er ein fornybar ressurs for bygging av framtida.
- Høg trelastkompetanse i regionen.
- Vi har skogeigarar i regionen som ynskjer å satse på å drive skogen.
- Juletreproduksjon er ei god attåtning i vekst.

Landbruk og skogbruk - utfordringar og ynske

- Det er diverre ein generell mangel på kunnskap om fruktnæringa i skuleverket, hjå innbyggjarar og hjå politikarar.
- Gamle fruktplantasjar er ei utfordring.
- Høg snittalder i fruktnæringa, og det er tungt å rekruttere dei unge.
- Lita avling samanlikna med potensialet, fruktdyrking er ikkje underlagt restriksjonar.
- Ein må få opp produksjonen pr. dekar og spreie fruktdyrkinga meir utover Hardanger.
- Det er ei utfordring å få til tidlege og seine eplesortar, utvide sesongen/salet til å vare lenger enn i ca. 2 månader.
- Folk må få mogelegheita til å velje norsk frukt og norske bær.
- Oppretthalde saue- og mjølkebruka, halde kulturlandskapet vårt ved like.
- Uro knytt til mogeleg innlemming av Sørfjorden fjordlandskap på Verdsarvlista: «Den smale stripa vi har mellom kystsone og bratte fjell treng vi til å leve, bu og drive næring på.»
- Utfordring i skogbruket: nok fagleg arbeidskraft i framtida, med rett løn (lågtlønt arbeid i heile treindustrien).
- Logistikken for å få tømmeret frå stubben og til industrien er ei utfordring.
- Korleis få tak i nok tømmer? Mykje godt tømmer er utilgjengeleg grunna manglande skogsvegnett, for dårlege vegar og for små velteplassar.
- Internt vedlikehaldsbehov på sagbruk. Fleire tusen maskindelar skal gå kvar dag.
- Tørking av trevirke og endeleg fuktprosent er ein fininnstilt og sårbar prosess.
- Vanskeleg å få tak i dei rette klimarasane (f.eks. tysk gran) for klimaet vårt.
- Det offentlege støttesystemet på skogsida er for svakt.

Entreprenører, bygg og anlegg – positive trekk, styrkar, ressursar og resultat i næringa

- Det finst mange små og store aktørar innan bygg, anlegg og entreprenørar i regionen samla.
- Fleire kommunar seier at entreprenørar og enkeltmannsføretak er satsingsområde i kommunen.
- Ein kan få gjort «alt» innan bygg og anlegg lokalt eller regionalt.
- Store konstruksjonsoppdrag har generert mykje kunnskap i verksemdene innan m.a. fagområda veg, bru og tunell.

Entreprenører, bygg og anlegg - utfordringer og ynske

- Alle får mykje å gjere samtidig – konjunktursvingingar.
- Kommunale innkjøpsreglar og handteringa av desse er krevjande, spesielt for små verksemder. Reglane kan også seiast å vere sentraliserande.
- Sertifisering kan vere ei utfordring når bedrifter vil levere til kvarandre.
- Det kan vere vanskeleg å få fram «gründeranden». Er folk svoltne nok?
- Samarbeid mellom små entreprenører er nødvendig for å få store oppdrag.
- Vegring mot å ta oppdrag utanfor nærområdet.
- Små verksemder får ikkje store oppdrag. Her må dei små arbeide saman for å få dei store leveransane.

Kva seier Hardangerkommunane?

- Kommunen skal leggje til rette – initiativet til utvikling må kome frå næringa sjølv.
- Hardanger er eit sterkt reiselivs- og opplevingsprodukt om tilbodet vert marknadsført samla.
- Tilboda i distrikta må oppretthaldast; NAV-kontor, tannhelsetenesta med vidare.
- Statlege arbeidsplassar til Hardanger.
- Vidareutvikling og styrking av eksisterande verksemder er kanskje det viktigaste vi kan gjere.
- Det må visast politisk vilje til næringsutvikling.
- Landbruk, reiseliv, entreprenørar og industri er dei områda som Hardangerkommunane legg størst vekt på i samtale.
- Det er utfordrande å ta imot cruiseturistane på ein god måte.
- Koppinga fjord – fjell er ikkje godt nok utnytta i reiselivet.
- Rammevilkåra for landbruket er krevjande – kan noko gjerast?
- Kommunale innkjøpsreglar er ei utfordring for småbedriftene, og ordninga kan óg seiast å vere sentraliserande.
- Handverksbedriftene er ofte litt for små til å drive økonomisk godt. Vilje til samanslåing?
- Alle kommunane har ikkje aktive næringsråd.
- Samferdsle er ekstremt viktig – betre og meir effektive vegar og betre samband aust – vest og til Bergen.
- Grensestroka mellom kommunane kan vere interessante område for utvikling og samarbeid.
- Fortetting/utvikling av sentera, ivaretaking av landbruksområde.
- Private reguleringsinitiativ er sjeldan vare.
- Ein manglar ofte private, store investorar og interesserte utviklingsaktørar. Etablerarlysta er ikkje sterk nok.
- Ein ser eit kvinneunderskot i gruppa 20-40 år.

Kva seier nabokommunane til Hardanger, Etne, Voss og Kvinnherad?

Etne: Regional orientering på kunde-/leverandørsida er nok i større grad vendt vestover mot Stavanger/Haugesund/Stord/Bergen, men i nokon grad også mot Hardanger.

Klyngeutvikling i retning Hardanger uavhengig av fag er lite sannsynleg, men bransje-/fagspesifikke klynger er like aktuelt i retning Hardanger som andre.

Felles utfordringar med Hardanger innan samferdsle (prioriterte transportkorridorar).

Voss: Samarbeid med Hardanger om «Ski heile året» (felles skikort Voss, Røldal – Myrkdalen – Folgefonn). Det er også samarbeid Voss, Vik, Aurland – Hardangerrådet.

Voss kommune orienterer seg i stor grad mot Bergen når det gjeld næringsutvikling, men har i kommuneplanen eit mål om å styrke samarbeidet med nabokommunane generelt, m.a. innan reiseliv, samferdsle og utdanning. Hardangerkommunane er her nemnd spesielt. Samarbeid med Hardanger er aktuelt kring utvikling knytt til reiseliv, lokalmat, slowfood og liknande.

Voss, Vik, Aurland og Hardangerregionen har fjordane til felles og kan vidareutvikle dette som ein heilskap.

Utfordringar: Avfolking er ei stor utfordring sett under eitt, sjølv om Voss kommune isolert har ei positiv folketalsutvikling.

Kvinnherad: Når det gjeld samarbeid med Hardanger var Kvinnherad med i «Digitale Hardanger» – eit prosjekt som stoppa opp. Kommunen har elles samarbeid med Cruiseprosjektet og samarbeid rundt arbeidet med E134.

Etablering av samansette fagmiljø «på tvers» mellom eigen kommune og næringsmiljø i ein eller fleire av Hardangerkommunane er interessant så lenge nettverket er relevant og næringslivet ser det som nyttig.

Aktivitetar – tiltaksdel

Ansvarlege/samarbeidspartar for gjennomføring av tiltaka står i parentes etter kvart tiltak.

Forkortingar som vert nytta:

HNR – Hardanger Næringsråd

HR – Hardangerrådet

K – Kommunane, einskildekommunar

SMB – SMB Hardanger

N – Næringa, næringslaga

J – Jondalstunellprosjektet

NHiO – Næringshagen i Odda

NHIH – Næringshagen i Hardanger (under etablering)

SHIH – Stiftinga Høgskuleutdanning i Hardanger

RHF – Reismål Hardangerfjord

T/R – Turistkontora/Reiselivsorganisasjonane

PR – Private

HO – Handelsorganisasjonar

S – Skulen

Finansiering av tiltaka – her vert det lagt opp til spleiselag med søknader til støtteordningar og eigeninnsats i tråd med den ansvarlege instansen sine vurderingar og prioriteringar. Tiltak kan slåast saman i prosjekt der dette sjåast som nyttig for arbeidet.

1. Tiltak, industri

1.1 Utarbeiding av ein marknadsføringsstrategi. Synleggjeringsprosjekt. (HR, HNR, J)

- Få fram den store verdiskapinga og konkurransekrafta i industrien vår.
 - Få tilgang til ressursar ved å synleggjere produksjonen og verdiskapinga.
- Synleggjering av ledig næringsareal – arealguiden.no.
- Rekruttering, også gjennom regional traineeordning
- Vurdere oppretting av ein marknadsføringsorganisasjon som tek arbeidet vidare.

1.2 Kompetanse: Fleire TAF-linjer i vidaregåande skule (HR, K, S)

1.3 Ta grep for å knyte band mellom dei fire smelteverka i området – arbeide saman for styrka rammevilkår for industrien. (N, HNR, SMB)

1.4 Kartlegging: undersøkje potensial for nye arbeidsplassar innan miljøarbeid med nye klimadirektiv som vil kome. Knyte dette opp mot eksisterande industriklyngje. (SMB, HNR)

1.5 Undersøkje mogelegheitene for at eit helikoptertransportfirma kan tenkje seg å levere persontransport med fast rute. (HNR)

1.6 Tiltak for trivsel og integrering av tilsette/tilflyttarar med familie. (K)

1.7 Satsing for å bli gode på «nummer 2-arbeidsplassar». Kartlegging og innsal. (K, J, HR, HNR)

2. Tiltak, energi

2.1 Nye kraft-kompetansearbeidsplasser i Hardanger – mobilisere for statlege arbeidsplassar – NVE-avdelingskontor. (HNR, HR, K)

2.2 «Batteri» for Europa – konsekvensutgreie pumpekraftverk i Hardanger. (HNR, N)

2.3 Ny vurdering av tiltak i verna vassdrag som ikkje kjem i konflikt med føremålet for verninga. (HNR)

3. Tiltak, reiseliv og kultur

- 3.1 Avklaring av turistkontora si rolle og organisering. Sterkare fokus på ei regional organisering og regionalt arbeid på turistkontora. (T/R, K, RHF)
- 3.2 Marknadsføring av Hardangerfjorden samla som reiselivsområde. (HR, HNR, J, RHF)
- 3.3 Tiltak som nyttar og innarbeider Hardangerfjorden som naturleg samarbeidsområde innan reiseliv. (N, RHF)
- 3.4 Innsats for at tilskot frå fylkeskommunen til viktige kulturinstitusjonar vert føreseielege og varige (meir enn tre år). (K, HR)
- 3.5 Innsats for at støtteapparatet skal sjå kultur som næring – Handlingsprogram for Næringsutvikling i Hordaland. (HR)
- 3.6 Undersøkje mogelegheit og interesse for ein interkommunal kulturskule med ulike avdelingar. (J, HR)
- 3.7 Arbeid for å få spreidd arrangement og festivalar utover året og også nytte lågsesongen. (RHF, T/R)
- 3.8 Bevisstgjeringarbeid for at festivalar og arrangørar skal informere reiselivsnettverk og -operatørar om dato og hovudinnhald for festivalar tidleg. (RHF, T/R)
- 3.9 Styrka PR om ulike besøksstader i Hardanger ut nasjonalt/internasjonalt. (HR, RHF, T/R)
- 3.10 Vertskapskurs innan handels- og servicenæringa, fokus på service og opningstider. (K)
- 3.11 Meir aktiv og bevisst bruk av Film Location Hardanger. (HR, K, PR)
- 3.12 Sirkelbuss kring nordre delen av Folgefonnhalvøya i sommarsesongen, hente inn KID-midlar. (K, HR)

4. Tiltak, handel, kontor og service

- 4.1 Felles innsats for å behalde eit godt, offentleg tilbod i regionen vår. (K, HNR, HR)
- 4.2 Etterspørje kva fylkeskommunen kan gjere for fleire fylkeskommunale arbeidsplassar i regionen. (K, HNR, HR, J)
- 4.3 Felles innsal av ledige kontorbygg/kontorlokale i kommunane, trekkje til oss nye føretak som like godt kan liggje i distrikta. (K, HNR, J)
- 4.4 Styrkje handelsorganisasjonane, leggje til rette for prosjektutvikling og nettverk. (N, K, HO)
- 4.5 Fokus på betring av opningstider. (HO)
- 4.6 Styrkje næringshagane og bruke desse til å arrangere kurs og konferansar. (HNR)
- 4.7 Felles innsats for å få fleire statlege arbeidsplassar til regionen.
 - 4.7.1 NVE-avdeling i Hardanger (HNR, HR, K)
 - 4.7.2 Ny, statleg innkrevjingsentral for bompengar i Hardanger (HNR, HR, K)
 - 4.7.3 Fengsel (HNR, HR, K)
 - 4.7.4 Minipol i Ulvik (HNR, HR, K)

5. Tiltak, marin og maritim næring

- 5.1 Opprette eit prosjekt for å auke samarbeidet i næringa og hjelpe til med utvikling av strategiske prosjekt - «Rom for produktutvikling». Søkje regionale utviklingsmidlar (HNR)
- 5.2 Dialog med sentrale styresmakter om god og framtidsretta tilrettelegging av soner. (N, K)
- 5.3 Stimulere oppdrettarar til å fortsette utviklinga av berekraftig akvakultur ved oppretting av pris/felles støtteordning – grønt Hardanger. Fokus m.a. på landbasert oppdrett. (HNR)
- 5.4 Undersøkje mogelegheitene for utvida blåskjellproduksjon i Hardanger. (HNR)
- 5.5 Arbeid for å få batteriferjer inn på transportetappar i Hardanger. (K, HR)
- 5.6 Lærlingar og VGS – viktig med eit sterkt fokus på marin og maritim næring i opplæringa. Næringsfokus må inn i alle fag. (S, N)
- 5.7 Vidareforedling av laks ved fiskeslakteriet HAFI. (N)

6. Tiltak, landbruk og skogbruk

6.1 Rekruttere dei unge til landbruket ved å invitere barnehagar til fruktlager, invitere til gards og på andre måtar involvere dei små. (K,N)

6.2 Leggje til rette for meir produksjon av gardsmat og sider, attåttnæring og opplevingsindustri i landbruket. Køyre inspirasjonssamlingar for landbrukarar i samarbeid med distriktsutviklings- og næringsorgan. (K, N, HNR)

6.3 Stimulere til gode avløyssarordningar (HNR)

6.4 Gjennomgang av rammevilkåra i landbruket – kva er dei viktigaste ynska frå Hardanger til regionale og sentrale styresmakter? (K, J, HNR, HR)

6.5 Vidareutvikle fruktdyrkinga i Hardanger. Opprette forsøksprosjekt for å utvide fruktseasonen med tidlege og/eller seine eplesortar. (N, HNR)

6.6 Opprette eit forsøksprosjekt på bær. Dyrking, pakking, lager, logistikk. (N, HNR)

6.7 Sjå på bruken av Hardanger som merkevare i fruktsal – Hardangerstjerna. Kan logoen nyttast meir, og korleis? (HR)

6.8 Skogsbilvegar: køyre ei utgreiing for å talfeste kva det vil koste å utvikle ein fast standard på 24 m og 60 tonn på prioriterte vegnett. Langsiktig arbeid for gjennomføring av standardhevinga. (HNR)

6.9 Bioenergisatsing, utnytting av treflis. Sjå på mogelegheitene her. FOU-prosjekt? (HNR, N)

7. Tiltak, entreprenører, bygg og anlegg

7.1 Synleggjere mogelegheiter for samarbeid mellom – og samanslåing av – små bedrifter. Nettverkssamarbeid, kompetanseutvikling. (HNR, N)

7.2 Arbeid for vidareutvikling av bedrifter for internasjonalisering. FOU-prosjekt? (N, HNR)

7.3 Sikre Hardangerkommunane sine behov for kompetent rettleiing av etablerarar i samband med realisering av «Kom-an-pakka» (fylkeskommunen). (K) (sjå også tiltak 8.4.1)

7.4 Vidareutvikle Ungt Entreprenørskap Hardanger. (NHIO)

7.5 Leggje til rette for samarbeid mellom verksemder slik at dei kan ta større oppdrag saman. (N, HNR)

7.6 Kompetanseheving gjennom kurs og konferansar og undervisning gjennom Høgskulen i Hardanger. (SHIH, NHIH, TIH, andre)

7.7 Fleire TAF-linjer på vidaregåande skule. (K, HR, S)

8. Andre tiltak – særskilte fokusområde

Overordna tema	Tiltak	Tiltak	Tiltak	Tiltak
1. Næringsareal	8.1.1 Marknadsføring av ledig areal på Arealguiden.no. (J)	8.1.2 Oppmode kommunane til å regulere ferdig næringsareal, slik at det står klart areal når investorane kjem. (HNR)	8.1.3 Marknadsføringspakke – Hardanger. (HR, HNR, J)	8.1.4 Tilbod om etablering i næringshagar, kontorfellesskap for gründerbedrifter. (NHIH, NHiO)
2. Rekruttering	8.2.1 Samla marknadsføring av Hardanger og ledige stillingar på messer og i høgskulemiljø. Inkl. analyse av korleis folk og verksemder oppfattar Hardanger. (K, HR, HNR) Sjå også tiltaka 1.1, 8.1.3.	8.2.2 Styrkje og vidareutvikle den nystarta, regionale traineeordninga Trainee Indre Hordaland. (NHiO)	8.2.3 Tiltak for yngre skuleelevar og barnehagar – bli kjent med landbruket i regionen. (K, N)	8.2.4 Fleire TAF-linjer på vgs. (K, HR, S)
3. Kompetanse	8.3.1 Kompetansekartlegging og tilpassa opplæringstilbod i regi av Stiftinga Høgskuleutdanning i Hardanger. Kva treng bedriftene? (SHIH)	8.3.2 Oppretthalde og styrkje tilboda innan vidaregåande opplæring. Halde eit spesielt fokus på vidareutvikling og spesialisering av vgs-tilboda i Odda og Kvam, pluss Hjeltnes vgs. Styrkje Høgskulen i Hardanger sine avdelingar i Odda, Eidfjord og Øystese, som gjev undervisning på høgskulenivå. (K, HR, HNR)	8.3.3 Marknadsføringspakke – Hardanger. (HR, HNR, J)	8.3.4 Lærlingar og VGS – viktig med eit sterkt fokus på marin og maritim næring i opplæringa. Næringsfokus må inn i alle fag. (S, N) Sjå også tiltak 5.6.
4. Etablerarrettlegg, entreprenørskap	8.4.1 Sikre Hardangerkommunane sine behov for kompetent rettleiing av etablerarar i samband med realisering av «Kom-an-pakka» (fylkeskommunen). (K) *	* Dette er ei oppgåve som næringshagane kan utføra på oppdrag frå kommunane.		
5. Samferdsle, infrastruktur, kommunikasjon	8.5.1 Halde fokus oppe på viktige samferdsleområde ved utarbeiding av Utviklingsplan for Indre Hordaland. (HNR, K, HR). Vegnett, ferjetilbod.	8.5.2 Naudnett i dei lengste tunellane. Innspel til Utviklingsplan Indre Hordaland.	8.5.3 Breiband til alle. Innspel til utviklingsplan Indre Hordaland.	
6. Miljø	8.6.1 Grønt Hardanger. Tenkje miljø i alle trinn, felles profilering. (HR) ** ** Hardanger skal ikkje vere eit naturreservat men ha eit kulturlandskap som er i bruk. Bruk av lokale ressursar på land og sjø er grunnlag for busetnad.	8.6.2 Kartlegging: undersøkje potensial for nye arbeidsplassar innan miljøarbeid med nye klimadirektiv som vil kome. Knyte dette opp mot eksisterande industriklyngje. (SMB, HNR, NHiO) Sjå også tiltak 1.4.	8.6.3 Stimulere oppdrettarar til å fortsette utviklinga av berekraftig akvakultur ved oppretting av pris/felles støtteordning – grønt Hardanger. (HNR) Sjå også tiltak 5.3.	8.6.4 Arbeid for å få batteriferjer inn på transportetappar i Hardanger. (K, HR) Sjå også tiltak 5.5.

Tidsplan – prioriterte aktiviteter i 2015

- Industri: Arbeid med tiltaka 1.1, 1.2 og 1.3
 - Energi: Arbeid med tiltaka 2.1, 2.2
 - Reiseliv og kultur: Arbeid med tiltaka 3.3, 3.5, 3.7, 3.10, 3.12
 - Handel, kontor og service: Arbeid med tiltaka 4.1, 4.4, 4.6
 - Marin og maritim næring: Arbeid med tiltaka 5.1, 5.2, 5.5
 - Landbruk og skogbruk: Arbeid med tiltaka 6.2, 6.4, 6.9
 - Entreprenører, bygg og anlegg: Arbeid med tiltaka 7.1, 7.3
 - Særskilte fokusområde: Arbeid med tiltaka 8.1.1, 8.2.1, 8.3.1, 8.4.1, 8.5.1, 8.6.1.
-
- Koordinering av arbeidet, pådrivar: Hardanger Næringsråd.
 - Gjennomføringstidspunkt, alle tiltaka: Innan 31.12.2022.

Arbeidet er støtta av:

Utarbeidd grunnlagsinformasjon for næringsstrategien (vedlegg kan tingast frå liv@nhodda.no):

- Oppsummeringar frå kommunemøta (7 dokument)
- Innspel frå nabokommunar (3 dokument)
- Oppsummeringar frå temasamlingar (5 dokument).